

Hirmondó a Várad Schola könyvtárából.¹ Vesztes csaták, megsemmisítő vereségek leírásának visszatérő motívuma, hogy a legyőzöttekből hirmondó sem (vagy alig) maradt. Ugyanezt írják/mondják csaknem száz éve a várad iskolai könyvtáráról. Sem a korábbi mélyfúrás-szerű kutatások, sem az utóbbi 25 esztendő módszeres könyvtárfeltárásai nem hoztak felszínre egyetlen olyan kötetet sem, amelynek bejegyzései arról tanúskodnának, hogy az a várad iskolai birtokában volt. A jég 2023 májusában tört meg, amikor a Segesvári Evangélikus Gimnázium bibliotékájában (ma a Zaharia Boiu Muncipiumi Könyvtár különgyűjteménye) megtaláltuk – ezidáig az egyetlen – könyvet, amelyben a „Coetus Varadiensis” tulajdonosjegye olvasható.

A várad református iskola korai történetét Csernák Béla² részletesen feldolgozta, az 1632–1660-as időszakot pedig Herepei János³ is feltárta, ezért itt eltekintünk az iskola történetének részletes ismertetésétől. A középkori püspöki székhely káptalani iskolája a 16. század közepén formálódhatott protestáns tanintézeté. Színvonaláról már az a tény is sokat elárul, hogy a wittenbergi Coetus Ungaricus tagjai közül legtöbben Debrecen, Sárospatak, Tolna és Várad iskoláiból érkeztek, sok peregrinus diák pedig ide tért vissza tanítani.⁴ Az iskola virágkora a 17. század középső harmada volt, amikor – elsősorban a Rákócziak támogatásának köszönhetően – vagyona és tanári kara gyarapodott és a hazai puritanizmus egyik legfontosabb szellemi központjává nőtt. Az 1660-as török hódítás jelentette működésének végét, diákjait – Martonfalvi György vezetésével – a Debreceni Református Kollégium fogadta be.

Genftől Segesvárig. A hirmondóként megmaradt könyv Théodore de Bèze két házasságjogi traktátusának a kolligátuma.⁵ A kolligátumot korabeli kartontáblás pergamenkötés borítja, első tábláján I SZ TH / 1614 tulajdonosjegyet olvassuk. A monogramm legvalószínűbb feloldása: Iohannes Szántó Thúrius. Túri Szántó János 1599-ben subscribált Debrecenben, 1612–1614 között a heidelbergi egyetemen tanult, hazatérése után Szatmáron (1614–1615) volt rektor, majd Szinérváralján (?–1622–1625–?) és Váradon (?–1629–1632 mh.) lelkipásztor.⁶ (A Szinérváralján töltött időre utal is az egyik kézirat bejegyzésben.)⁷ A kötetet valószínűleg heidelbergi tanulmányai végén kötetette be. A kötet előzők- és háttérképeinek számos bejegyzését olvashatjuk, ezekről később szólnunk.

Thúri halála (1632) után könyvtárát eladták (tudjuk, hogy Kovásznai Péter diákként is vásárolt egy kötetet az állományból).⁸ Kötetünket is valószínűleg ekkor vásárolta meg a névtelenségbe burkolózó jóltevő a várad iskolai számára. („In ra[ti]onem Coetus Varad[iensis] comparavit N. N.”) A következő

¹ A kutatást a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja (BO/00083/22/2) támogatta.

² CSERNÁK Béla, *A református egyház Nagyváradon 1557–1660*, Nagyvárad, Kálvin nyomda, 1934.

³ HERPEI János, *A Várad Kollégium és Rákócziak = Uő, Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, II*, Bp.–Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem – MTA Irodalomtörténeti Intézete, 1966, 1–136.

⁴ SZABÓ András, *Coetus Ungaricus, A wittenbergi Magyar diáktársaság 1555–1613*, Bp., Balassi, 2017, 44.

⁵ BÈZE, Théodore de, *Tractatio de Polygamia*, Genevae, Joannes Vignon, 1610 – USTC-6703023 + Bèze, Théodore de, *Tractatio de repudiis et divortiis*, Genevae, Johannes Vignon, 1610 – USTC-6703024. Jelzete: VIII 316.

⁶ HERPEI János, *Thúri Szántó János = Uő, Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, I*, Bp., Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem, MTA Irodalomtörténeti Intézete, 1965, 105–107.

⁷ Ld. később: „Én is Thúri Sz. János ismerte[m] és ugyan Szinérváralján anno D[omi]ni 1624 holt megh.”

⁸ HERPEI 1966, i. m. 106.

tulajdonos, Szabó Boldizsár, éppen a vár feladását (1660. augusztus 27.)⁹ követő napokban, 1660. szeptember 1-én jegyezte be nevét a kötetbe. Feltételezzük, hogy az ún. „szabad elvonulás” forgatógatóban került ki a gyűjteményből. („Sum Balthasar[is] Szabo 1 7br 1660.”) Szabó Boldizsár neve egyetlen 17. századi református forrásban fordul elő: A Vizaknai Református Egyházközség 1715-ben nyitott protokollumába bejegyezték az eklézsia 17. századi második felének jötevőit. Ebben a sorban Szabó Boldizsár meglehetősen kis összeg, tíz dénár adományozójaként szerepel.¹⁰ Megkockáztatjuk a feltevést, hogy Várad eleste után Szabó Boldizsárunk – Szenci Kertész Ábrahámhoz hasonlóan – Szeben környékére menekült/költözött. Ebben a kontextusban nehezen értelmezhető a hátsó tábla 17. századra keltezhető bejegyzése. („Varadi Coetuse Azert Varadra kell küldeni.”)

A váradi és a vizaknai Szabó Boldizsár azonosságát erősíti a tény, hogy 1718-ban a kötetnek már százsz tulajdonosa volt: 1718-ban a segesvári gimnázium segesdi származású diákja, Andreas Keül (Keil) adományozta iskolája könyvtárának. („Libro hoc Bibliothecam Schaesburgensem auxit Andr[ea] Keül Schegesd[iensis] h[oc] t[empore] Scholae Shaesb[urgensis] Studiosus. A[nn]o 1718. m[ense] Jan[uario] Rectore existente Martino Hirling Schaesburg[ensi].”) A gimnázium beiratkozási anyakönyve lappang, így az adományozó kilétéről nem tudunk semmit.

Egyházi szakkönyv. A kötet első és hátsó tábláin, az előzők- és hátvédlapokon egyházi jogi témájú bejegyzéseket találunk: Az első táblán a paráználkodás (scortatio) és a házasságtörés (adulterium) latin meghatározását olvashatjuk, valamint Pietro Martyre Vermigli *Loci communes*-ének 1602-es kiadásából vett idézeteket, amelyek a lelkészek egyházfegyelmező hivatalára vonatkoznak. A hátvédlap verzójára és a hátsó táblára egyházatyáktól (Augustinus, Chrysostomus, Tertullianus) vett idézeteket jegyeztek. Ezek többnyire a bíraskodási gyakorlathoz kapcsolódnak.

Az egykori tulajdonos az előzőklapra három házassági jogi esetet jegyzett: egyet a Felsődunameléki, kettőt a Tiszántúli Egyházkerületből, utóbbiak helyét is megjelöli: Vári (valószínűleg Mezővári) és Szinérváralja. A harmadik esethez Thúri személyes megjegyzést is fűzött.

A kolligátum második darabjának utolsó oldalára az ún. *Articuli Majores (Articuli ex verbo Dei et lege naturae compositi, Debrecini 1567 – RMNy 226)* 25. cikkelyének záradékát írták.

A hátvédlapon három sajátos házassági jogi eset megoldását olvashatjuk kérdés-felelet formájában: 1. Az megkéri titokban a lányt, ám az nem tudja, hogy anyja és a fiú mostohaanyja édes testvérek. A Házasság ezen az okon nem bontható fel. 2. Ha valamely bűnöző életét mentve elszőkik, a házastársa ismételtlen házasságra léphet-e? Konstantin törvényét kell követni és négy évet kell várni, ám Bèze ebben az írásában két évre csökkentti ezt. 3. Ha valaki félelemből mohamedán hitre tér, elhagyja feleségét, majd bűnbánatot gyakorolva ismét keresztyénné lesz, és visszaköveteli nejét, vissza kell-e adni neki? A feleséget nem kell visszaitélni neki, ám másvalakivel házasságot köthet keresztyén rend szerint.

A bejegyzésekből nyilvánvaló, hogy a kolligátumot az egyházi törvénykezés során használták. A 17. századi erdélyi parciális zsinatok iratait vizsgálva korábban megállapítottuk, hogy fórumon tárgyalt ügyek nagy része házassági jogi természetű. A Küküllői Református Egyházmegye parciális zsinatain 1638–1720 között tárgyalt 642 ügy közül 405 volt házasságjoggal összefüggő.¹¹ Thúri Szántó János váradi lelkészként valószínűleg részt vett a Bihari egyházmegye igazgatásában is, valószínűleg

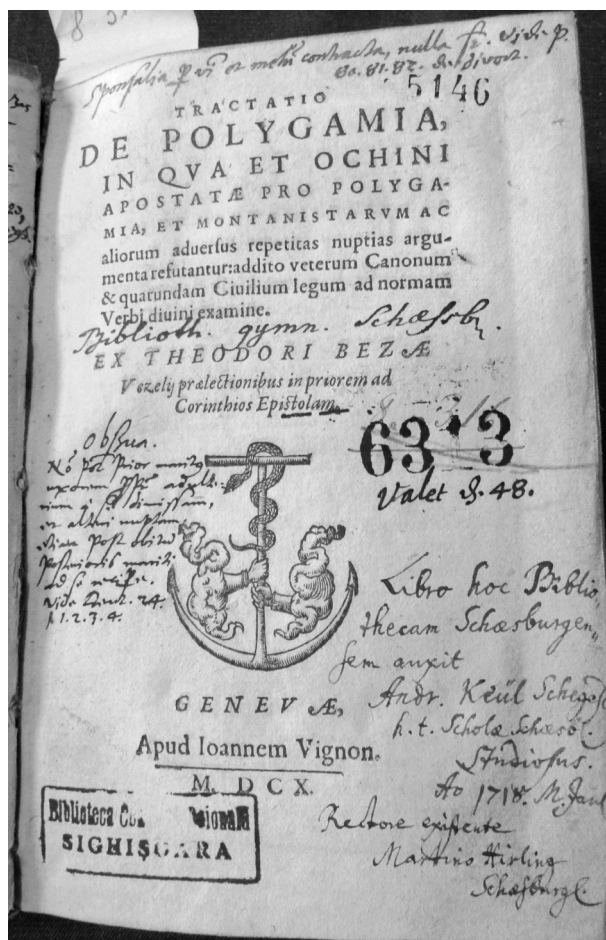
⁹ *Magyarország történeti kronológiája, II, 1526–1848, főszerk. Benda Kálmán, Bp., Akadémiai, 1982, 479.*

¹⁰ A Vizaknai Református Egyházközség egyes protokolluma (1715–1796) a Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Igazgatóságának Kezelésében. Anyakönyvek fond (378.) 8. f. 14r.

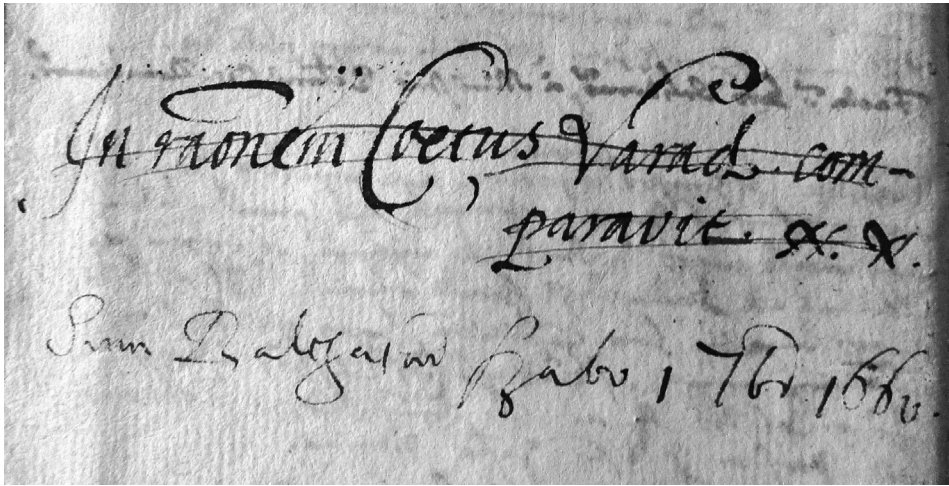
¹¹ BUZOGÁNY Dezső, ÖSZ Sándor Előd, TÓTH Levente, *A Küküllői Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései, I, 1638–1700, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2008, 19.*

ülönkeként állandó tagja volt a parciális zsinatnak (az egyházmegye évente háromszor ülésező legfelső fóruma, amely adminisztratív ügyek mellett főleg házassági ügyeket tárgyalt), illetve a quindenális széknek (az egyházmegye 15 naponként ülésező fóruma, amely az esperesből és az egyházmegye két-három ülnökéből állt, a kisebb horderejű adminisztratív és házasságjogi ügyek tárgyalására). Ebben a szolgálatában használhatta kézikönyvként Bèze két házasságjogi munkáját, a bejegyzések ennek a szolgálatnak a lenyomatai. A rabságra hurcolt házastárs visszatérését, a szökött férjeket és feleségeket, a korai halandóság miatt özvegyiségre jutottak házasságát mind-mind a 17. század elejének meglehetősen zavaros közállapotai, Basta serege és a hajdúcsapatok pusztításának, illetve a török fenyegetésének árnyékában kell látnunk.

Az alábbiakban közöljük a három, eddig ismeretlen házasságjogi eset magyar nyelvű leírását, illetve a különleges esetekre vonatkozó latin nyelvű, kérdés-felelet formában megfogalmazott eljárásrendet.

1. ábra. Bejegyzések Théodore de Bèze két házasságjogi kolligátumában

2. ábra. Sum Balthasar[is] Szabo 1 7br 1660

[Előzéklap 1]: Anno D[omi]ni 1612. 23. Jan[uarii] Nihai János egy asszont vőt volt ell, kinek az ura rabságban volt, de nem tutta ha él-e vagy nem, azonban élven vele, meghjüt az rab, visszakévánta feleségét, legitime visszaadatot nékie, az másiktúl, t[udni]i[llick] Jánostúl elvötte az törvény. Azonközben meghhal az rabságból megszabadult ura, és mint fél esztendő múlva kezdi Nihai János kívánni az asszont feleségül, melyről lött ilyen delibera[ti]o, hogy meglehet, mert ezelőt sem volt ünékiek igaz házasságok, és mi[n]d az két fél i[m]már szabad személyek, de ilyen conditioval, hogy meghkéretteesse iámborok ál[ta]l, és az ec[c]l[esi]ában publicáltassa az tanító által, azután meghesküttesse és lakodalmat szerezzen és úgy vegye hozzá. Facta e[st] hoc delibera[ti]o a ministris ec[c]l[esi]aru[m] Cis-Danubianaru[m].

Aliud: Váriban bizonyos okokért két rendbéli házások egymástúl separáltattanak, kik annakutá[n]na egymást meghkedvelték úyo[n]a[n] és egg[y]üt kívántattanak házasságh szeré[n]t élni. Azt az ec[c]l[esi]a megengette hac co[n]ditio[n]e, hogy az pastor úyo[n]nan meghesküttesse (esküsse) őket. Id p[ro] p[rae]stitit r[everendus] ac cl[arissimus] d[omi]nus Step[hanus] Dobronoki, pastor p[ro] t[em]p[or]e ec[c]l[esi]ae Várianae.

Aliud: Szinérvárallyán egy ember az ű feleségétúl bizonyos okokért legitime separáltattott volt. Azután az az ember meghházasodot s az asszonyi állat is férhez ment. Végre, midőn ednihány esztendő múlva mi[n]d az embernek úy feleége, s mi[n]d az asszonyi állatnak úy ura meghholt volna, az ember az asszonyi állatot, kitúl azelőt separálttatott volt, és azki férhez is ment volt, úyonan kíváná házastársul magának. Az eccl[esi]a, mi[n]thogy szabad személyek voltak, meghengette volt. Ezeknek második házasságokban született fiokat (Clementem Kölczy) én, Dobronoki István ismertem. Én is Thúri Sz. János ismertem és ugyan Szinérvárallyán anno D[omi]ni 1624 holt megh.

[Hátvédlap r]: Casus q[ui]dam matrimoniales requisiti:

1. Cuidam iuvenis insciis parentib[us], clam dedit fid[em] cuidam virgini, nec illa revela[n]te negociu[m] matri. Mater aut[em] virginis e[st] germana soror novercae

adolescentis. Hic q[uae]rit[ur]: An ratum sit matrimonium nec ne? R[esponsum]: Nulla affinitate impeditus iuvenis, p[otes]t ducere eam, ubi pare[n]tu[m] co[n]sens[us] accesserit.

2. Quidam facinorosus volens co[n]sulere vitae suae aufugit, neq[ue] integro biennio, ubi ma[n]sit locor[um], scit[ur]. Quaeritur hic: An deserta possit alterj nubere, vel vagabu[n]di reditum expectare? R[esponsum]: In hoc casu sequenda e[st] lex Co[n]stantini de quadriennio. Beza pag. 207., biennius te[m]pus permittit. Vide pag. 212. ap[ud] eu[n]d[em], qui[n]que[n]niu[m] et dece[n]nium.

3. Quidam metu coactus, desciverat ad Mahometanos (Turcas) veram religione[m] abjurans et jus matrimonii frangens, tand[em] poenitudine duct[us] et gra[tia] impetenta, rediit in gremium ec[c]l[esi]ae, et petiit uxore[m] a se desertam, et iam interi[m] alteri viro nuptam, sibi restitui. Qu[estio]: An a s[ecun]do marito adimi, et illi reddi debeat? R[esponsum]: Cum apostasia sua et in ver[um] Deu[m] peccaret horribiliter, et ius matrimonii fregerit, solutu[m]q[ue] Pauli co[n]stet, neq[ue] uxore[m] a se desertam lege matrimonii obstrictam illi fuisse amplius, sed liberam ad cuius nube[n]du[m] in D[omi]no, a s[ecun]do marito adimi et illi reddi nullo modo posse, iuxta authorit[at]em Ap[osto]li 1 Cor 7,5 [recte: 15]: Si infidelis discedit, discendat, no[n] e[st] servituti subject[us] f[r]ater aut soror in hui[us]modi. Si vero res adhuc e[ss]et integra, reconciliare[n]t[ur]. Ipse vero ubi ec[c]l[esi]ae satisfecerit, poterit aliam ducere, si volet.

ŐSZ SÁNDOR ELŐD